

Mažosios istorijos: dar kartą apie taikomosios dailės ugdymą tarpukario Lietuvoje

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08015 Vilnius

lijana.sn@gmail.com

Straipsnyje aptariamas taikomosios dailės mokymas XX a. 3–4 deš. Lietuvoje, daugiausia dėmesio skiriant vidurinėsios grandies specialistų rengimui amatų mokyklose ir kursuose. Siekiama atskleisti visuomenės poreikius taikomosios dailės dirbiniais ir požiūrį į šios srities specialistų rengimą, apibūdinti organizatorių siekius, nesklandžios plėtros priežastis, būdingiausias ugdymo formas ir jų vietą bendroje švietimo sistemoje. Analizuojamos meninės pakraipos lavinimo sistemos kūrimo problemos, pristatomi reikšmingesni ugdymo židiniai. Istorinį-kultūrinį kontekstą plečiančios autorės įžvalgos daromos pasitelkus faktografinį-analitinį ir socialinės dailėtyros metodus, remiantis Lietuvos archyvų dokumentais, tarpukario periodika ir publikuotais šaltiniais.

Reikšminiai žodžiai: Kauno meno mokykla, taikomoji dailė, tarpukario profesinis lavinimas, tarpukario kasdienybės kultūra, amatų mokyklos ir kursai.

Taikomosios dailės ugdymas tarpukario Lietuvoje yra pažįstamas iš didžiojo pasakojimo, pristatyto akademinėje XX a. *lietuvių dailės istorijoje* (1983, t. 2)¹ ir Kauno meno mokyklos tyrinėtojos Apolonijos Valiuškevičiūtės publikacijose², ten rasime nemažai žinomų faktų: Kauno meno mokykloje 3–4 deš. iš taikomųjų specialybių buvo tik Dekoratyvinės tapybos ir Keramikos studijos, per visą nepriklausomybės laikotarpį joje neatsirado vietos tekstilės, juvelyrikos ir kitų sričių dizaino dalykams³. Netolygios dailės šakų raidos nekompensavo karo išvakarėse įvykdyta švietimo reforma, kurios rezultatu – dviejų aukštųjų dailės mokyklų įkūrimu ir Kauno meno mokyklos transformavimu į Kauno taikomiosios dailės mokyklą – nespėta pasidžiaugti dėl sovietų okupacijos ir po metų prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo. Natūraliai kyla klausimas – kur profesiją įgydavo dailininkai ir dizaineriai, apipavidalinę reprezentacines institucijų būstines, projektavę ir dekoravę baldus, vitrinas, audinius, metalo dirbinius ir modeliavę drabužius? Juk per du nepriklausomybės dešimtmečius Lietuva pasižymėjo ne tik puikiai įrengtais institucijų rūmų interjeriais, bet ir madingai apsirengusiais piliečiais, troškusiais Kauną paversti antruoju Paryžiumi. Kas kūrė jų įvaizdį ir aprūpindavo madingais daiktais? Kasdienai gaminamoms prekėms reikalinga vietinė kūrėjų ir gamintojų rinka, kurios negali kompensuoti iš užsienio įvežami gaminiai.

Šie klausimai keliama netuščioje dirvoje, kadangi didysis – magistralinis – pasakojimas nuolat pildomas smulkesnėmis detalėmis ir papildomu naratyvu, tai vyksta tiek moksliniu, tiek populiarinimo lygmeniu. Tyrimo procesas paspartėjo pastaraisiais dešimtmečiais, plintant sociokultūrinei dailėtyros metodologijai, išaugus dėmesiui kasdienybės kultūrai ir praėjusio amžiaus Lietuvos istorijai, pradėjus nagrinėti moterų švietimą, kuris dažnai susijęs su mada ir moterų pastangomis gražinti gyvenamąją aplinką. Sulaukėme publikacijų (monografijų, albumų, straipsnių ir jų rinkinių), kuriose kaip visaverčiai iškelti anksčiau dėmesio nevertais laikyti kasdienio

- 1 *XX a. lietuvių dailės istorija 1900–1940 2*, sudarė Ingrida Korsakaitė, Irena Kostkevičiūtė (Vilnius: Vaga, 1983), 414–434.
- 2 Apolonija Valiuškevičiūtė, *Kauno meno mokykla* (Vilnius: Vaga, 1971); Apolonija Valiuškevičiūtė, *Kauno meno mokykla (1922–1940)* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997); minėtinas šios autorės straipsnis: Apolonija Valiuškevičiūtė, „Lietuvių dekoratyvinė tekstilė 1920–1940“, in *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija 1 (50) (Vilnius, 1980): 123–126.
- 3 Valiuškevičiūtė, *Kauno meno mokykla (1922–1940)*, 140–156.

gyvenimo faktai. Dailės švietimo poreikius, specialistų rengimo užsienyje ir amatų ugdymo peripetijas nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje plačiausiai aptarė dailės vaidmenį valstybės gyvenime analizavusi Giedrė Jankevičiūtė⁴. Dailės istorikės monografijoje gana plačiai nušviesti tarpukario meninės inteligentijos bandymai suteikti praktinę kryptį Kauno meno mokyklai⁵. Tarpukario kultūros modernėjimo virsmus ir dailininko statuso klausimus, kurie susiję su darbu taikomosios dailės srityje, analizavo Jolita Mulevičiūtė⁶. Profesinis rengimas paliečiamas dailininkų biografijas nagrinėjančių autorių. Raimondos Kogelytės-Simanaitienės monografijoje apie Vaclovą Miknevičių randame vertingų žinių apie Kauno meno mokyklos Keramikos studiją, kurioje mokėsi jos tyrimų subjektas⁷. Analizuodama Mato Menčinsko vietą Lietuvos kultūroje, nemažai vietos amatų mokymui savo publikacijose skyrė Laura Petrauskaitė⁸. Prie informacijos apie taikomosios dailės ir dizaino švietimo sklaidą prisidėjo paskiroms dailės sritims ir svarbioms dailės lauko asmenybėms skirtos parodos, ta proga parengtos publikacijos⁹. Stalių ir baldžių rengimą amatų mokyklose nagrinėjo tarpukario baldininkystės specialistė Aistė Dičkalnytė¹⁰, siuvimo amato mokymą tarpukario Lietuvoje – Lija Janauskienė¹¹. Marijampolės amatų mokyklos

- 4 Giedrė Jankevičiūtė, „Dailės švietimas ir amatų ugdymo sąjūdis Lietuvos Respublikoje (1918–1940)“, *Kultūrologija* 9 (2002): 254–272; Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940* (Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003), 157–224.
- 5 Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė*, 199–209.
- 6 Jolita Mulevičiūtė, *Modernizmo link. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940* (Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001).
- 7 Raimonda Simanaitienė, *Pėdsakai molyje. Vaclovas Miknevičius* (Vilnius, Kaunas: Architekto Gedimino Baravyko fondas, 2020); Raimonda Simanaitienė, „Vaclovo Miknevičiaus kūryba pramoninės ir architektūrinės keramikos srityse“, in „Architektūrinė keramika: apdailos medžiagos, funkcinė įranga, meno kūriniai“, sudarė Dalia Klajumienė, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 104 (2022): 146–177, doi: 10.37522/aaav.104.2022.97.
- 8 Laura Petrauskaitė, *Matas Menčinskas ir jo amžininkai: menininkų migracijos reikšmė XX a. pirmos pusės Lietuvos dailės modernizacijai* (daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019), 171–173.
- 9 *Lietuvių keramikos maestro Liudvikas Strolis: jubiliejinė kūrybos paroda dailininko gimimo 100-mečiui*, katalogas, sudarė Danutė Skromanienė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005); *Absoliuti tekstilė: nuo ištakų iki XXI amžiaus*, sudarė Eglė Ganda Bogdanienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016).
- 10 Aistė Dičkalnytė, *Baldininkystė Lietuvoje 1918–1940 metais: unikalaus ir pramoninio dizaino sąveika* (daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018).
- 11 Lija Janauskienė, „Siuvimo amato mokymas: kursai ir amatų mokyklos Kaune 1926–1940 m.“, *Kauno istorijos metraštis* 8 (2007): 307–320.

veiklą išsamiai pristatė Skirmantė Smilingytė-Žeimienė¹², bažnytinių reikmenų siuvinėtojų pasirengimą aptarė Gabija Surdokaitė-Vitienė¹³. Paminėtini ir Kauno metraštininko Alvydo Surblio informatyvūs populiarinamieji straipsniai apie laikinosios sostinės amatų mokyklas ir kursus¹⁴.

Dailių amatų mokyklų ir kursų veikla dažnai atsidurdavo ir šių eilučių autorės tyrimų centre, analizuojant Žemės ūkio rūmų įgyvendinamas tradicinių amatų išsaugojimo praktikas, tarpukario amatų švietimo problematiką¹⁵ ir konkrečias specialiąsias mokyklas bei kursus¹⁶. Šis straipsnis taip pat pasižymi didesniu dėmesiu vidurinėsios grandies menininkų rengimui, sutelktam amatų mokyklose bei kursuose ir kompensavusiam valstybės profesinio ugdymo sistemos netolygumus. Jame bus aptariami nauji, iki šiol nesulaukę dėmesio specialiojo ugdymo faktai, atskleidžiantys išsamesnį taikomosios dailės ir dizaino mokymo poveikslą. Paliečiami ir kiti bendrą kontekstą papildantys reiškiniai, tarp jų – taikomosios dailės ir dizaino sampratos, terminijos, poreikio visuomenėje klausimai. Skirtingai nuo ligšiolinių publikacijų, į nevienodo lavinimo lygmens ugdymo institucijas žvelgiama kaip į vientisą sistemą, kai žemesniojo lavinimo mokyklos kompensavo aukštųjų ir aukštesniųjų trūkumą. Straipsnyje jau žinomi specialiojo švietimo faktai pildomi nauja, daugiausia archyvine, medžiaga.

- 12 Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, „Apie Marijampolės amatų mokyklą“, *Meno istorijos studijos* 10 (2021): 97–126.
- 13 Gabija Surdokaitė-Vitienė, „Art deco bruožai liturginių rūbų dekore“, *Meno istorijos studijos* 12 (2022): 107–142.
- 14 Alvydas Surblys, „Laikinosios sostinės amatų mokyklos ir kursai“, *Istorijos. Iš visur apie viską*, 2015 06 17, <https://alvsrb.wordpress.com/2015/06/17/amatai/>.
- 15 Lijana Štavičiūtė-Natalevičienė, *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004); Lijana Štavičiūtė, „Liudvikas Strolis – Žemės ūkio rūmų keramikos kursų vedėjas“, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis* 7 (2004): 281–287; Lijana Štavičiūtė, „Dailininkas ar amatininkas? Menininkai ir dailių amatų sąjūdis tarpukario Lietuvoje“, *Kultūrologija* 15 (2007): 244–272; Lijana Štavičiūtė, „Tarp praeities ir ateities: tradicijos ir naujos tarpukario Lietuvos dailių amatų edukacijos sistemoje“, in *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*, sud. Margarita Matulytė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019), 184–195.
- 16 Lijana Štavičiūtė-Natalevičienė, „Moterų dailės ugdymas pagal Stasę Gudonytę-Bizokienę: asmenybė kaip istorijų šaltinis“, in „Kaip pasakoti apie meną? Dailės istorija, kritika, tekstai ir pasakojimai Lietuvoje“, sudarė Lina Michelkevičė, Laura Petrauskaitė, Aušra Trakšelytė, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 107 (2022): 192–224, doi: 10.37522/aaav.107.2022.140.

Nepaisant išaugusio dailės istorikų dėmesio taikomosios dailės ir amatų švietimo problematikai, ši sritis dar nepakankamai visuomenei pažįstama. Kaskart atrandama faktų apie mažiau žinomas privačias amatų švietimo iniciatyvas. Jei tai buvo Švietimo ministerijos remiamos institucijos, informacija nepranyko istorijos labirintuose – saugoma Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA), Lietuvos literatūros ir meno archyvo bei regioninių archyvų fonduose. Tačiau buvo ir daugybė komercinių arba trumpai egzistavusių kursų, kurių dokumentų nekaupė archyvai, šie ugdymo dariniai nebuvo reklamuojami spaudoje. Be to, archyvinis paveldas išsaugotas netolygiai. Štai Žemės ūkio rūmų nuopelnai neblogai žinomi dėl LCVA saugomų Namų ūkio ir Namų pramonės skyrių bylų, kuriose užfiksuotos audimo, mezgimo, puodžių ir kailiadirbystės kursų programos bei lankymo žurnalai. Kitų institucijų kursų rengėjų archyvinis paveldas gerokai kuklesnis. Tad šio straipsnio šaltinių laukas įvairus, pasisemtas iš archyvų fondų, tarpukario periodikos, parodų katalogų ir apie amatininkystę rašiusių autorių publikacijų.

Tarp racionalumo ir inertiškumo

Nepriklausomybę atkūrusioje valstybėje profesinis švietimas tapo vienu iš prioritetinių uždavinių, kadangi geri specialistai buvo svarbi sklandaus valstybės funkcionavimo sąlyga. Modernios aplinkos formavimo reikšmę buvo įsisąmoninę asmenys, priimančys konkrečius sprendimus. Apie valdžios dėmesį ugdymui liudija 1919 m. pradėti rengti laikinieji Švietimo įstatymai, tais pačiais metais priimtose laikinosios taisyklės ketinantams studijuoti ir specializuotis užsienio aukštosiose mokyklose¹⁷. Tačiau praktiniai siekiai buvo įgyvendinami lėtai ir greitų rezultatų negarantavo. Nors nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje dailininkų bendruomenė buvo negausi, „laisvajai“ dalei buvo palankesnė situacija dėl anksčiau įvairiose užsienio mokyklose parengtų specialistų. Taikomosios dailės ir dizaino padėtis buvo sudėtingesnė. Egzistavo ne viena objektyvi ir subjektyvi netolygios skirtingų dailės šakų plėtros priežasčių, susijusių su menininko statuso samprata, pokario ekonominiu nuosmikiu ir biudžeto lėšų skirstymo netolygumu. 1928 m. Švietimo ministerijos biudžete, siekiančiame 34 731 692 Lt, Kauno

17 „Taisyklės skirti stipendijoms aukštąjį mokslą einantiems“, *Laikinosios vyriausybės žinios* 11 (1919 08 28): 5.

meno mokyklai buvo numatyta tik 243 999 Lt, Universitetui – 3 926 938 Lt, o amatų švietimui – 1 389 871 Lt (į tą sumą įėjo ir 72 tūkst. Lt stipendijoms studijuojantiems užsienyje) arba tik 4 proc. visų Švietimo ministerijos biudžeto lėšų; pradžios mokykloms iš bendro kiekio skirta 15 409 253 Lt, o valdžios vidurinėms mokykloms ir kursams – 2 096 129 Lt, valdžios gimnazijoms – 2 694 844 Lt¹⁸.

Pasklaidę tarpukario dokumentus, kartais matome gana racionalų apskaičiavimą, kaip optimaliai paskirstyti valstybės finansavimo pajėgumus, o kai kada – inertišką ir atsainų požiūrį į taikomąją dailę. Pradėkime nuo terminologijos, kuri įprastai žymi dailės srities teorinį lygį. Tarpukariu ji įvairuoja: *taikomoji*, *pritaikomoji*, *puošiamoji*, *dekoratyviškoji*. Rengiant aukštųjų dailės mokyklų reformą apsisistota prie *taikomosios* dailės termino. Jei per du nepriklausomybės dešimtmečius nelengvai rutuliojosi nuolatinis terminas, tai kalba apie nepakankamą dėmesį šiai dailės šakai. Sąvoka dizainas Lietuvoje apskritai neegzistavo. Tačiau tarpukariu Vakaruose dizainas taip pat turėjo greičiau veiklą charakterizuojančią nei griežto termino prasmę. Priminsime, kad Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, pagal 1940 m. gegužės 15 d. priimtą Dailės mokyklų įstatymą, Lietuvoje įkurtos dvi – laisvosios dailės ir taikomosios dailės – mokyklos¹⁹. Įstatyme buvo numatytos dekoratyvinės architektūros, taikomosios grafikos, dekoratyvinės skulptūros, dekoratyvinės tapybos, keramikos, audinių ir dailiųjų rankdarbių specialybės. Apie kokius rankdarbius galima kalbėti aukštojoje mokykloje? Taip įstatyme įvardytas dizainas, mokykloje ši specialybė dar vadinta *pritaikomąja kompozicija* ir *dailiąja pramone*; pastarasis apibūdinimas turėjo moderniems laikams labiau tinkančią prasmę, juolab kad pramone anuomet buvo apibrėžiama serijomis gaminamų dirbinių veikla (kaip antai *namų pramonė*, *sodžiaus pramonė*).

Dailiosios pramonės specialybės studentų darbų buvo galima išvysti 1940 m. mokyklos kūrinį parodoje, kurios recenzijos atskleidžia šios srities ištirtumo būklę ir numatytas plėtojimo kryptis. Apžvalgininkas susidomėjęs stebi reformuotos mokyklos studentų dekoratyvinės tapybos, keramikos ir visiškos naujienos – dailiosios pramonės, veikiančios pirmus metus, – studijos lankytojų darbus ir jų perspektyvas vertina skeptiškai:

18 „Švietimo ministerijos įstaigų 1928 m. apyskaita“, *Švietimo darbas* 12 (1930): 960, 964.

19 „Dailės mokyklų įstatymas“, *Vyriausybės žinios* 706 (1940 05 25): 355.

Ko čia nebandoma, ir plakatas, ir šriftas, ir baldų, ir indų, ir, pagaliau, sienų dekoravimas, ir etikečių komponavimas. Susidaro įspūdis: visko po biskį, bet nieko gerai. <...> Pagaliau dar vienas neaiškumas: kuo tie menininkai, baigę šį skyrių, bus: ar jie tik plakatus ir etiketes pieš, ar jie turės komponuoti įvairiems pramonės bei amato sričių dirbiniams menines bei estetines formas?²⁰

Prie neracionalių žingsnių, vertinant iš šių dienų perspektyvos, priskirtinas ir atsisakymas dalyvauti 1933 m. birželį turėjusioje vykti V Milano moderniosios dekoratyvinės dailės ir architektūros parodoje, perėmusioje iš Moncos dekoratyvinio meno parodų estafetę. Rengimasis tokiai reprezentacinei parodai galėjo suteikti postūmį praktinių dailės sričių raidai: paskatinti atsakingus asmenis įvertinti ir apibendrinti jos būklę, formuoti ekspozicijos koncepciją, nustatyti asmenis, kuriems reikėtų užsakyti kūrinis. Tačiau pasirinktas lengviausias kelias – atsisakyta dalyvauti. Kauno meno mokyklos atstovas rašte Užsienio reikalų ministerijai nenorą priimti teigiamą sprendimą grindė „moderniškų ir aktualių“ eksponatų neturėjimu ir pasirodymo išlaidomis²¹. Švietimo ministerija padarė išvadą, kad prisistatymas tokioje parodoje jokios apčiuopiamos naudos neduos, išskyrus reprezentacinę, tačiau siūlė sudaryti trijų asmenų komisiją iš Žemės ūkio rūmų (Kipras Bielinis), Čiurlionio galerijos (Paulius Galaunė) ir Kauno meno mokyklos (Ignas Šlapelis) atstovų, kuri vyktų į Milaną, ten išžvalgytų padėtį dėl dalyvavimo kitose trienalėse²². Vis dėlto naujausi dailėtyriniai tyrimai rodo, kad Lietuva toje parodoje nebūtų atrodžiusi anachronistiškai, jei būtų pasirinkusi modernistinės architektūros eksponatus²³.

Racionaliais būtų galima įvardyti nuolatinis norus suteikti 1922 m. įkurtai Kauno meno mokyklai praktiškesnę kryptį, netgi atidaryti amatų dirbtuves, kad mokyklos auklėtiniai [1 il.] galėtų specializuotis

20 „Taikomoji dailė Meno mokyklos parodoje“, *Amatininkas* 11 (1940): 169.

21 Kauno meno mokyklos raštas Švietimo ministerijai, 1933 01 13, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 8, b. 64, l. 4.

22 Ibid., l. 7.

23 Giedrė Jankevičiūtė, peržiūrėjusi Milano trienalės Istorijos archyvo Milane medžiagą, įsitikino, kad Lietuva 1933 m. puikiausiai galėjo derėti bendrame kontekste, jei būtų pasirinkusi modernistinę architektūrą, kaip tai darė kai kurios šalys; žr. *Daiktų istorijos: Lietuvos dizainas 1918–2018*, parodos katalogas / *Stories of things: Lithuanian Design 1918–2018*, Exhibition catalogue, sud. Karolina Jakaitė, Giedrė Jankevičiūtė, Ernestas Parulskis et al. (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2018), 42.

1. Kauno meno mokyklos studentai grįžta traukiniu iš Rygos, 1926. Kairėje prie lango sėdi Adomas Varnas, apačioje iš kairės – Liudas Truikys, Česlovas Kontrimas, Antanas Tamošaitis, Alfonsas Vaškevičius ir kt., LLMA, f. 221, ap. 1, b. 84, l. 12

Students of the Kaunas School of Art returning from Riga by train, 1926. On the left, sitting at the window – Adomas Varnas, on the left, below – Liudas Truikys, Česlovas Kontrimas, Antanas Tamošaitis, Alfonsas Vaškevičius, and others

technologijų srityje²⁴. Tačiau tam trūko amato mokytojų, todėl pradžioje net svarstyta galimybė rengti pedagogus jau veikiančiose didesnėse amatininkų dirbtuvėse²⁵. Kauno meno mokykloje nuo 1931 m. buvo galima įgyti keramiko specialybę, pirmoji keramikų laida išleista 1936 metais. Ilgą laiką vyravo nuomonė, skleidžiama nuo studijos įsteigimo pradžios, kad ši specialybė mokykloje laikyta neprestižine, amatininkiška, „neverta talentingo žmogaus dėmesio“²⁶. Vis dėlto šios mokyklos studentų bylos, kuriose užfiksuotas Keramikos studijos lankomumas greta pagrindinės specialybės²⁷,

24 *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis: 1918–1928* (Kaunas: Spaudos fondas, 1930), 326.

25 Švietimo ministerijos ataskaita J. E. Prezidentui apie padėtį amatų ir specialistų rengimo srityje, 1924 02 06, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 75, l. 110–111.

26 Ignas Šlapelis, „Keramikos menas“, in *Lietuviška dailioji keramika* (Kaunas, „Dailės“ kooperatyvo leidinys, 1936), [4].

27 Dalia Ramonienė, *Kauno meno mokyklos mokinių sąvadas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006). Į sąvadą įtrauktų studentų bylose fiksuojamas gana dažnas Keramikos studijos lankymas greta pagrindinės specialybės.

2. Lietuvių keramika Pasaulinės parodos Paryžiuje Lietuvos ekspozicijoje, 1937, LMVB RSS, f. 245, b. 12, l. 22r

Lithuanian ceramics in the Lithuanian section of the Paris International Exposition, 1937

3. Eleonoros Lukšaitės-Marčiulionienės vaza, sukurta baigiant Kauno meno mokyklą, Pasaulinės parodos Paryžiuje Lietuvos ekspozicijoje, 1937, LMVB RSS, f. 245, b. 12, l. 23r

Eleonora Lukšaitė-Marčiulionienė's vase, created upon graduation from the Kaunas School of Art, in the Lithuanian section of the Paris International Exposition, 1937

atskleidžia, kad keramika, nepaisant žemesnio statuso, buvo populiari, jos pramokę studentai įgytas žinias ketino pritaikyti ateityje [2, 3 il.] ir iš to užsidirbti, nes keramikos dirbiniai buvo paklausūs, žemės ūkio ir kitose parodose išgraibstomi per kelias dienas²⁸.

Specialistų rengimas amatų mokyklose

Kol planai keisti Kauno meno mokyklos kryptį praktiškesne linkme buvo įgyvendinami vangiai²⁹, dailių amatų specialistų rengimas patikėtas vidurinėsios grandies ugdymo įstaigoms, greta jų buvo skatinamos visuomeninės ir privačios iniciatyvos. 1929 m. išleistas Amatų mokslo įstatymas, 1930 m. priimtos Amatų mokslo taisyklės, reglamentavę visų lygių

²⁸ Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė*, 204.

²⁹ Žr. plačiau Ibid., 199–209.

4. Telšių vidurinės amatų mokyklos pamatų šventinimo iškilmės, 1936 m. spalio 4 d. Kairėje – prelatas Jurgis Narjauskas, ketvirtas – švietimo ministras Juozas Tonkūnas, antras iš dešinės – mokyklos direktorius Karolis Šimonis, LCVA Fotodokumentų skyrius, P-01611, Feitskos Kaplanskaitės-Taicienės nuotrauka

Ceremony of the consecration of the foundations of the Telšiai Secondary School of Crafts, 4 October 1936. On the left – prelate Jurgis Narjauskas, the fourth – Minister of Education Juozas Tonkūnas, second from the right – headmaster Karolis Šimonis

5. Telšių vidurinė amatų mokykla, archit. Vsevolodas Kopylovas, 1937, LCVA Fotodokumentų skyrius, P-14499, Hiršo Leibovičiaus nuotrauka

Telšiai Secondary School of Crafts, architect Vsevolod Kopylov, 1937

amatų mokyklų darbą³⁰. Stacionarinis ugdymas buvo derinamas su pigesniais švietimo būdais (kursais), numatant programas trumpesniems ir išsamesniems mokymo ciklams. Tačiau amatų tinklo plėtrai trukdė jau minėtas nepakankamas finansavimas, specialistų ir vadovėlių trūkumas, netinkamos patalpos, pasenę įrankiai ir inertiškumas, nors puikiai suvokta, kad geri pedagogai ir moderni dirbtuvių įranga yra sėkmingo mokymo sąlygos. 1926–1931 m. Lietuvoje buvo atidarytos septynios valdžios amatų mokyklos, jos veikė Marijampolėje, Seirijuose, Šiauliuose, Ukmergėje, Panevėžyje, Kaišiadoryse, Telšiuose, penkios privačios mokyklos buvo išlaikomos Kaune³¹. Dažnai amatų mokyklos glaudėsi miestelių gimnazijose arba tam nepritaikytose klasėse. 1936 m. naujų patalpų sulaukė Telšių amatų mokykla [4, 5 il.], 1938 m. – Ukmergės amatų mokykla [6, 7 il.]. Nuolat buvo tobulinami amatų mokyklų įstatymai, domimasi užsienio specialiųjų mokyklų patirtimi, vos ne kiekviename pedagogikai ir amatams skirto leidinio numeryje publikuojami straipsniai apie kitų šalių amatininkystės švietimo patirtį³².

Nedžiugino ir valstybinių amatų mokyklų specialybių pasiūla, ten vyravo „vyriškos“ profesijos (stalių, baldžių, šaltkalvių), į jas buvo priimami berniukai. Mergaičių pasirinkimas buvo gerokai kuklesnis, jos lankė privačių ar visuomeninių organizacijų mokyklų namų ruošos, siuvimo, audimo, mezgimo ir prekybos skyrius³³. Mergaitės galėjo mokytis nuo 1919 m. privačia ir visuomenės iniciatyva organizuojamose žemesniosiose mergaičių namų ruošos mokyklose ir nuo 1927 m. – kaimo jaunimui skirtose žiemos žemės ūkio mokyklose; jose buvo mokomos namudinių amatų: namų ruošos, darbelių, siuvimo, mezgimo, audimo³⁴. Žemesniojo lygio amatų mokyklų programos buvo apskaičiuotos 1–2 metams, ten buvo galima pasisemti rankdarbių įgūdžių, bet ne meniniam išsilavinimui reikalingų akademinių žinių. Tik 1934 m. įsteigtoje Klaipėdos valstybinėje amatų mokykloje veikė

30 Amatų mokslo įstatymas, *Švietimo ministerijos žinios* 3 (1932): 129–186.

31 Š. M., „Ūkio krizė ir amatininkai“, *Amatininkas* 1 (1934 02 16): 1.

32 Julius Žukas, „Amatų mokslas svetur ir pas mus“, *Tautos mokykla* 6 (1933): 103–104; Julius Žukas, „Amatų mokslas Šveicarijoje“, *Tautos mokykla* 9 (1933): 166–168.

33 Amatų ir prekybos mokyklų mokytojų ir mokinių skaičius 1938–1939 mokslo metų pradžioje, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 586, l. 5.

34 Žiemos žemės ūkio ir namų ūkio mokyklų statusas, LCVA, f. 1357, ap. 8, b. 127, l. 16–19. Iš pradžių į Žiemos žemės ūkio mokyklas buvo priimami tik berniukai, nuo 1937 m., įsteigus jose namų ūkio skyrius, ir mergaitės; Namų ūkio skyriaus 1938 m. veiklos apžvalga, LCVA, f. 1357, ap. 8, b. 127, l. 77.

6. Ukmergės amatų mokyklos mokiniai sulaukė žurnalo *Karys*, 1933, LCVA Fotodokumentų skyrius, P-03193, A. Kavoliūno nuotrauka

Students of the Ukmergė School of Crafts have received the *Karys* magazine, 1933

7. Ukmergės amatų mokyklos mokiniai ir mokytojai ekskursijoje Kernavėje, 4 deš., LCVA Fotodokumentų skyrius, P-05092, A. Kavoliūno nuotrauka

Students and teachers of the Ukmergė School of Crafts on a trip to Kernavė, 1930s

siuvimo skyrius, kuris 1939 m. balandžio 15 d. perkeltas į Telšių valstybinę amatų mokyklą, tačiau apsižiūrėjus, kad siuvėjų poreikius tenkina Telšiuose veikusi Šv. Kazimiero seserų kongregacijos mergaičių amatų mokykla, tą pačių metų rugsėjo 1 d. šis skyrius su visais pedagogais inkorporuotas į Šiaulių valdžios vidurinę amatų mokyklą³⁵.

4 deš. viduryje sulaukta pirmos meninės pakraipos amatų švietimo institucijos, kurioje buvo specialybių, tinkamų ir merginoms. Ji atidaryta 1935 m. kaip Kauno valdžios vidurinė keramikos mokykla, kurios dvejopa – meninė ir techninė – specializacija nusižiūrėta iš seniausios Čekoslovakijoje Bechinės keramikos mokyklos struktūros³⁶. Svarstant mokyklos vietos ir krypties klausimus, į diskusiją įsitraukė ir Liudvikas Strolis³⁷, pasisakęs už mokyklos steigimą Kaune. Jo įžvalgumas pasiteisino, nes po metų ši įstaiga reformuota į Kauno I amatų mokyklą, joje atsirado daugiau specialybių (odos, knygrišystės-kartonažo, mūro-statybos, kiek vėliau – dažymo-dekoravimo skyrius), planuota atidaryti siuvimo ir metalininkų skyrius, todėl kilo pedagogų pritraukimo ir materialinės bazės kūrimo problemų, kurios buvo lengviau sprendžiamos sostinėje³⁸.

„Pavyzdinį“ mokyklos statusą turėjo garantuoti jos struktūra, padiktuota Lietuvos ūkio ir gyvenimo poreikių, bei kvalifikuotų dėstytojų kolektyvas. Mokytojų atranka iliustruoja valstybės numatytą planą įtraukti Kauno meno mokyklos absolventus ir užsienio stipendininkus amatininkams ugdyti. Ką tik įsteigtoje Kauno keramikos mokykloje dėstė užsienyje studijavę Liudvikas Strolis, Pranas Brazdžius, Jonas Butkus, Antanas Murauskas, Juozas Tamulevičius ir kiti. Dėstytojų sudėtis gerokai prasiplėtė 1936 m.

35 Švietimo ministro įsakymo Nr. 40 nuorašas, 1939 08 18, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 262–263.

36 Trimetė Bechinės keramikos mokykla – seniausia mokykla Pietų Bohemijoje, įsteigta 1884 m., po Antrojo pasaulinio karo buvo reorganizuota. Mokyklos programos orientuotos į keramikos pramonės specialistų rengimą. Bechinėje tobulinosi keramikai broliai Pranas ir Vytautas Brazdžiai, Eleonora Lukšaitė-Marčiulionienė, Jonas Butkus, Juozas Tamulevičius ir kt.

37 Jonas Butkus ir Liudvikas Strolis, „Kur steigti keramikos mokyklą?“ *Amatininkas* 29 (74) (1935): 4.

38 Diskusija virė *Amatininko* puslapiuose. Ją pradėjo A. Kenstavičius straipsniu „Kur steigti keramikos mokyklą?“, *Amatininkas* 28 (1935): 1. Į jį reagavo: Butkus ir Strolis, „Kur steigti keramikos mokyklą?“, 4. Jiems prieštaravo: J. Gelžinis, „Tinkamiausia vieta keramikos mokyklai“, *Amatininkas* 31 (1935): 1–2. Jis teigė, kad Vieکشniai – Lietuvos puodininkystės lopšys, todėl keramikos mokyklos išlaikymas būtų pigesnis Vieکشniuose.

reformavus įstaigą į I valstybinę amatų mokyklą, joje įdarbinti žinomi to meto dailininkai, dauguma baigę Kauno meno mokyklą ir tobulinę žinias užsienyje³⁹. Atsirado pedagogių moterų, kas buvo neįsivaizduojama Kauno meno mokykloje. Tai keramikės Emilija Vaškevičiūtė, Bronė Bakutytė-Vosyliienė, Eleonora Lukšaitė-Marčiulionienė ir odinininkės Adelė Eidukevičiūtė bei Marija Stukaitė. 1938–1939 mokslo metais Kauno I valstybinėje amatų mokykloje iš 206 auklėtinių 64 buvo merginos, pasirinkusios keramikos, odos darbų ir knygrišystės specialybes⁴⁰. Tačiau kurti mokyklos techninę bazę buvo sudėtingiau. Archyviniai dokumentai atskleidžia, kad, praėjus keleriems metams po mokyklos atidarymo, vis dar rūpintasi įsigyti įrangos (mufelinė krosnis, mašinos moliui ir glazūroms malti, odai ploninti, stalas-žirkelės kartonui pjauti) ir įrankių užsienyje⁴¹, taip pat Vokietijos, Austrijos, Čekoslovakijos amatų švietimo patirties perėmimu, komandiruojančią į tas šalis mokyklos pedagogus⁴². 1938 m. profesinės literatūros ir mokymo priemonių šiai įstaigai perdavė Kauno vakariniai dažytojų-dekoruotojų kursai⁴³. Galbūt šiandien sunku suskaičiuoti visus šią mokyklą baigusius profesionalius dailininkus, tačiau žinoma, kad Kauno I amatų mokykloje 1938–1941 m. mokėsi keramikas Mykolas Vrubliauskas (1919–1992). Jei mokykla būtų įsteigta anksčiau, ji būtų galėjusi tapti startu tolesniam talentingų jaunuolių profesijos siekimui aukštesnės pakopos dailės mokyklose.

Dar nepakankamai mūsų ugdymo kultūroje įsitvirtinusi viena įtakingiausių privačių mokyklų – Stasės Gudonytės-Bizokienės Moterų dailės darbų mokykla [8 il.] – vienintelė aukštesniojo lygio dailės ugdymo įstaiga Lietuvoje, atidaryta 1927 m., net kelis kartus reorganizuota (1930, 1935, 1939), rengusi mokytojų ir dailių amatų specialistes⁴⁴. Mokykloje veikė keturi skyriai: moterų ir vaikų viršutinių drabužių siuvimo, baltinių ir

39 Žr. plačiau Štavičiūtė, „Tarp praeities ir ateities“, 184–195.

40 Amatų ir prekybos mokyklų mokytojų ir mokinių skaičius 1938–1939 mokslo metų pradžioje, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 586, l. 2.

41 Išrašas iš Kauno valstybinės amatų mokyklos protokolo Nr. 12, 1937 01 29, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 41, l. 138.

42 Raštas apie Jurgio Kiaunio ir Gedimino Švelnio komandiruotę į Vokietiją, Austriją, Čekoslovakiją, 1937 11 20, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 42, l. 133.

43 Turto perdavimo I amatų mokyklai aktas, 1938 10 15, Kauno regioninis valstybės archyvas (toliau – KRVA), f. 128, ap. 1, b. 34, l. 2.

44 Žr. plačiau Štavičiūtė-Natalevičienė, „Moterų dailės ugdymas pagal Stasę Gudonytę-Bizokienę“, 192–224, doi: 10.37522/aaav.107.2022.140.

8. Stasė Gudonytė-Bizokienė prie Moterų dailės darbų mokyklos auklėtinių rankdarbių, 4 deš. pr., Dalios Marijos Žitkevičiūtės-Šimėlienės asmeninio archyvo nuotrauka

Stasė Gudonytė-Bizokienė at the handicrafts made by the attendees of the Women's Handiwork School, early 1930s

9. Anastazija Tamošaitienė savo namuose Kaune, 1934–1935, AATGŽ archyvo nuotrauka

Anastazija Tamošaitienė at home in Kaunas, 1934–1935

korsetų siuvimo, dailės darbų ir audimo bei kepuraičių ir skrybėlių dirbimo⁴⁵. Ši vienintelė Lietuvoje tokio pobūdžio mokykla buvo nemaža paspartis rengiant amatų pedagoges ir skleidžiant rankdarbystės idėjas. Tarp jos absolvenčių buvo daug rankų darbų mokytojų, Žemės ūkio rūmų kursų instruktorių, audimo ir siuvimo specialistų⁴⁶. Mokykla rėmėsi Čekoslovakijos moterų visuomeninės organizacijos „Vesna“ rankdarbių mokyklos Brno mieste struktūra⁴⁷. Joje įvairiais laikotarpiais dėstė Kauno meno mokyklos absolventai Bronius Murinas, Adolfina Navickaitė-Gaučienė, Antanas Tamošaitis, nemažai gabiausių mokyklos absolvenčių. 1937 m. išleidus „Vidurinių mokyklų mokytojų cenzo taisykles“, dalies pedagogių išsilavinimas neatitiko reikalavimų, dėl ko 1939 m. atsisakyta pretenzijų į aukštesniąją ugdymą ir grįžta prie viduriniojo amatų mokyklos statuso. Šis žingsnis pakirto mokyklos prestižą, kadangi atėmė galimybę absolventėms dirbti rankdarbių mokytojomis. Nors, be siuvimo ir siuvinėjimo, mokyta odos, medžio ir metalo dekoravimo darbų, merginų parengimas nepranoko rankdarbių instruktorių lygio. Bene daugiausia pasiekusi šios mokyklos lankytoja Anastazija Mažeikaitė-Tamošaitienė (1910–1992) tarpukariu garsėjo kaip nepralenkiama rankdarbių specialistė, audimo ir mezgimo instruktorė, bet ne dailininkė [9 il.]. Tačiau dažnas absolvenčių darbas Žemės ūkio rūmų organizuotuose audimo ir mezgimo kursuose 4 deš. (ir vėliau, Antrojo pasaulinio karo metu) patvirtina šios mokyklos svarbą bendroje ugdymo ir tradicinių amatų plėtros sistemoje.

Solidumo įstaigai suteikė ir 1935 m. prie mokyklos atidaryti šešių mėnesių Skrybėlių dirbimo kursai ir penkių mėnesių Vaikų rūbėlių kirpimo ir siuvimo kursai, 1936 m. – dvejų metų Moterų rūbų braižybos, kirpimo ir siuvimo kursai, kuriuose buvo priimami užsakymai. Dėl šių priežasčių ši mokykla populiarioje literatūroje netgi pradėta traktuoti ir kaip viena iš aukštosios mados pradininkių Lietuvoje⁴⁸. Užėjus sovietams 1940 m. mokykla buvo uždaryta, jos turtas nacionalizuotas. Tačiau nuveiktas kultūrinis

45 Kauno moterų dailės darbų mokyklos statutas, 1935, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 80, l. 29.

46 Duomenys apie mokyklą baigusias mokines, 1938, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 656, l. 18.

47 Moterų dailės darbų mokyklos statutas, 1935, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 80, l. 29; Duomenys apie Kauno S. Bizokienės aukštesniąją moterų dailės darbų mokyklą, 1938 10 14, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 656, l. 18.

48 Alvydas Surblis, „Kaip tarpukario Kaunas madas jaukinosi“, *Kauno diena* (2016 07 08), <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/kaip-tarpukario-kaunas-jaukinosi-paryziaus-madas-759268>.

darbas nebuvo beprasmis. Ilgas veiklos laikotarpis patvirtina visuomenės poreikius rankdarbių ugdymui ir nemenką savininkės vadybinį talentą.

1937 m. rudenį Rokiškio apskrities savivaldybė atidarė žemesniąją audimo amato mokyklą⁴⁹. Prieškario Lietuvoje tai buvo vienintelė amatų mokyklos statusą turinti audimo įstaiga, gyvavusi iki Antrojo pasaulinio karo. Ji išaugo iš Rokiškio prieglaudoje veikusios audyklos, tarp mokinių buvo nemažai prieglaudos auklėtinių. Mokyklos dirbtuvės buvo neblogai aprūpintos, ten buvo įrengtos ne tik rankinės, bet ir mechaninės bei žakardinės staklės⁵⁰. Mokyklai vadovavo Dotnuvos žemės ūkio akademijos absolventė Adelė Kindurienė, mokiusi piešimo, audimo teorijos, siuvimo ir rankdarbių pagrindų. Audimo praktiką diegė patyrusi vietinė audėja Julija Batakienė (1906–1985), stakles prižiūrėjo meistras Juozas Pipinis (1889–1979), už stakles pelnęs ne vieną apdovanojimą žemės ūkio parodose. Audykla gaudavo daug užsakymų, prieglaudos mergaičių skaučių audiniai apkeliaavo Švediją, Daniją, Olandiją ir net Ameriką⁵¹. Tarp populiarių dirbinių, gamintų pagal klientų užsakymus, minėtos daugianytės spalvotos skaros, staltiesės, užvalkalai ir antklodės, takeliai⁵². Savo patalpų neturėjimas atsiliepė mokyklos veiklai. Nors Švietimo ministerijos atstovai buvo patenkinti mokymo programa ir moksleivių parengimo lygiu⁵³, Rokiškio savivaldybė siekė atsikratyti prievolės išlaikyti prieglaudos patalpose veikusią audimo mokyklą ir pageidavo ją jungti su Rokiškio Lietuvaikių švietimo draugijos mergaičių namų ruošos mokykla. Švietimo ministerija, atsižvelgdama į tėvų komiteto prašymus, siūlė savivaldybei pratęsti mokyklos išlaikymą, vis dėlto 1941 m. ketinta šią ugdymo įstaigą perkelti į Kauną, tačiau planus koregavo prasidėjęs karas. Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokykla parengė daug nagingų audėjų, garsinusių šį kraštą.

49 Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokykla, 1937–1940, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 759.

50 Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokyklos mokomųjų dirbtuvių darbo planas, 1939 11 30, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 759, l. 8.

51 „Atidaroma audimo amato mokykla“, *Amatininkas* 18 (1937): 256. Straipsnyje rašoma, kad į pirmą skyrių buvo priimta 15 mergaičių grupė, kurios pagal programą turėjo 24 savaitines bendrojo lavinimo ir teorinių dalykų valandas ir tiek pat valandų praktinio audimo.

52 Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokyklos praktikos darbų egzaminai, 1940 06 12–14, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 759, l. 24

53 Švietimo ministerijos raštas Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokyklos direktoriui, 1939 05 15, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 759, l. 77.

10. Endriejavo (Kretingos aps.) audimo kursų lankytojos su instruktore Juzefa Mažeikaite-Šumskiene (stovi antra iš kairės), 1939, AATGŽ archyvo nuotrauka

Attendees of weaving courses in Endriejavo (Kretinga County) with their instructor Juzefa Mažeikaitė-Šumskienė (standing, second from the left), 1939

11. Audimo-mezgimo kursai Ukmergėje, 1932. Pirmas iš kairės sėdi Antanas Tamošaitis, antroje eilėje penkta iš dešinės – gimnazistė Aleksandra Milevičiūtė, dailėtyrininkės Aleksandros Aleksandravičiūtės mama, Aleksandros Aleksandravičiūtės asmeninio archyvo nuotrauka

Weaving-knitting courses in Ukmergė, 1932. First from the left, sitting – Antanas Tamošaitis, fifth from the right in the second row – student Aleksandra Milevičiūtė, mother of art researcher Aleksandra Aleksandravičiūtė

Profesinių kursų įvairovė

Be amatų mokyklų, tarpukario Lietuvoje veikė privatūs ir valstybiniai amatų kursai, 1939 m. jų įvairaus lygmens ir trukmės buvo priskaičiuojama 59⁵⁴. Valdžios rengti kursai buvo nemokami ir išlaikomi institucijų (Švietimo ministerijos, Žemės ūkio rūmų, Darbo rūmų, Prekybos, pramonės ir amatų rūmų), privatūs – visada mokami, tačiau vieni remti Švietimo ministerijos, finansavusios patalpų nuomą, dėstytojų atlyginimus ir mokyimo priemones, kiti – komerciniai, išsilaikydavę iš mokesčių už mokslą. Tad suprantama, kad privačių kursų steigėjai siekė valstybės paramos, kuri įpareigodavo išlaikyti tam tikrą specialistų rengimo lygį.

Kursai, ypač kilnojamieji, buvo labai populiariūs tarpukario Lietuvoje [10, 11 il.], nes laikyti pigiausia amatininkų rengimo forma⁵⁵. Šį kartą nekalbėsime apie Žemės ūkio rūmų organizuotus kursus [12–14 il.], skirtus etnografiniai tradicijai gaivinti. Iš valstybės rengtų meninės veiklos kursų išsiskyrė 1931 m. Švietimo ministerijos įsteigti valstybiniai vakariniai dažytojų-dekoruotojų kursai, juose turėjo būti ugdomi šios specialybės interjero menininkai praktikai, kurių labai trūko tuometinėje Lietuvoje⁵⁶. Kursų idėja kilo tarp Kauno meno mokyklos pedagogų, nusprendusių mokyti specialistus, kurie gebėtų parengti gyvenamųjų bei viešųjų patalpų projektus ir juos atlikti įvairia dažymo technika, be to, kurti reklamą, dekoruoti ir lakuoti baldus, tapyti ant stiklo. Todėl buvo lavinamas kursų lankytojų skonis, kūrybiškumas, stiliaus pajautimas. Dėstė žinomi jauni menininkai, pirmiausia Antanas Gudaitis, 1935–1938 m. vadovavęs kursams, daug nusipelnęs nepriklausomos Lietuvos amatų ugdymui, prisidėjęs prie jų prestižo, inicijavęs dažytojų-dekoruotojų specialybės įsteigimą Kauno I amatų mokykloje. Trimečių kursų programą parengė pirmasis vadovas skulptorius Jonas Mikėnas⁵⁷. Tarp dėstytojų buvo Vladas Didžiokas, Viktoras Vizgirda, Adolfas Valeška, Česlovas Janušas, Vaclovas Ratas-Rataiskis, Zenonas Kolba, paskutinis kursų vadovas Viktoras Palys, inžinierius Juozas Valentukonis

54 Amatų ir prekybos mokyklų mokytojų ir mokinių skaičius 1938–1939 mokslo metų pradžioje, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 586, l. 2.

55 Vytautas Augustauskas, „Profesinis mokslas Lietuvoje“, *Tautos mokykla* 12 (1933): 220.

56 Žr. plačiau Lijana Šatavičiūtė, „Moderno būsto idėja tarpukario Lietuvoje: tarp funkcionalizmo ir tautinio romantizmo“, *Menotyra* 4 (2011): 285–287 (275–290).

57 Meno mokyklos direktoriaus raštas Švietimo ministerijai kursų steigimo reikalu, 1931 11 18, Kauno regioninis valstybės archyvas (toliau – KRVA), f. 128, ap. 1, b. 4, l. 1.

12. Pirmųjų audimo kursų Žemės ūkio rūmuose Kaune lankytojos iš Seinų, Trakų, Alytaus, Ukmergės ir Šiaulių apskričių, 1931. Viduryje sėdi Antanas Tamošaitis, AATGŽ archyvo nuotrauka

Attendees of the Kaunas Chamber of Agriculture first weaving courses from the Seinai, Trakai, Alytus, Ukmergė, and Šiauliai Counties, 1931. Sitting in the middle – Antanas Tamošaitis

ir kiti⁵⁸. Be bendrųjų dalykų, didžiausias dėmesys skirtas specialybei – piešimui, ornamentikai, dažymo technikai⁵⁹. Iš pradžių kursuose tobulinosi tik dažytojai, vėliau, suvokus institucijos elitiškumą ir ribotas regionų aprėpties galimybes, pradėti rengti ir dažymo-dekoravimo instruktoriai. 1939 m., atsižvelgus į naujas Amato ir verslo kursų taisykles, parengtas kursų reorganizavimo projektas, sutrumpinęs mokslo trukmę iki dvejų metų ir suskirstęs kursantus į tris specializacijas: statybos dažytojus ir dekoruotojus, reklaminų skydų kūrėjus, baldų ir autovežių dekoruotojus⁶⁰.

58 Kauno vakarinių dažytojų kursų tarybos posėdžių protokolai, 1931–1935, KRVA, f. 128, ap. 1, b. 1; Kauno vakarinių dažytojų kursų tarybos posėdžių protokolai, 1936–1940, KRVA, f. 128, ap. 1, b. 21.

59 Dažytojų 3-ų metų kursų specialinių dalykų programa, 1931, KRVA, f. 128, ap. 1, b. 2, l. 1–2; Kauno vakarinių dažytojų kursų 1933–1934 mokslo metų programa, KRVA, f. 128, ap. 1, b. 10, l. 1–3.

60 Kauno vakarinių dažytojų kursų tarybos posėdžio protokolai Nr. 6/132, 1940 10 06, KRVA, f. 128, ap. 1, b. 1, l. 47.

Deja, dažni kursai veikė trumpai, vieninteliai informacijos pėdsakai – Švietimo ministro įsakymas leisti kursus steigti, dažnai po kelerių metų – įsakymas uždaryti. G. Jankevičiūtė šį reiškinį vadina valstybės įsikišimu į privačių institucijų rengimo lygį ir konkurencijos valdžios amatų mokykloms reguliavimu⁶¹. 1933 m. Lietuvos moterų taryba gavo Švietimo ministerijos leidimą atidaryti Lietuviško pritaikomojo audimo ir rankų darbų meno kursus Kaune (vedėja – žinoma audėja Topilė Šiaučiulytė, lektorė – dailininkė Marcelė Katiliūtė)⁶². Tačiau 1934 m. gruodį ministerija kursus uždarė kaip neveikiančius. 1934 m. kovą Šiauliuose (Valančiaus g. 25) atidaryti vienerių metų trukmės Švietimo ministerijos remiami Marijonos Dantienės audimo, mezgimo ir kilimų rišimo kursai, metų pabaigoje išleidę pirmą audėjų laidą⁶³. Rygoje audimo kursus baigusi ir aštuoniolikos metų praktiką turinti kursų vedėja spaudoje entuziastingai kvietė merginas „pasitraukti nuo ūkio darbų“ ir imtis audimo amato. „Čia dirva plati. Gyvename naują laikotarpį, kada atgimsta sodžiaus menas, tvirtėja namų pramonė ir audiniams pareikalavimas kasdien didėja.“⁶⁴ Tačiau jau 1937 m. spalio mėn. Dantienė kreipėsi į Švietimo ministeriją finansinės paramos, teigdama, kad teturi keturias merginas, kurios neturi galimybių išeiti viso kurso⁶⁵. Kiek anksčiau, dar tų pačių metų pavasarį, audėja prašė Žemės ūkio rūmų vadovybės įdarbinti ją audimo instruktore ar technike⁶⁶. Akiivaizdu, kad Dantienės kursai egzistavo gerokai sumenkę ir veikė vedėjos asmenine iniciatyva.

Švietimo ministerija rėmė Kaune veikusius Moterų dailės darbų mokyklos absolventės Aleksandros Skripkaitės mergaičių rankų darbų kursus (įst. 1934), Minos Karsnienės trijų mėnesių rankų darbų kursus (veikė 4 deš.), Emilijos Rocienės šešių mėnesių moteriškų drabužių kirpimo ir rankų darbų kursus (įst. 1935, lektoriai Liudvika Glemžienė, Matas

61 Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė*, 219.

62 Švietimo ministro įsakymas Nr. 1, 1933 12 12, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 127.

63 Marijonos Dantienės audimo, mezgimo ir kilimų rišimo kursų veiklos sekimo byla, 1934–1937, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 771, l. 5.

64 Marijona Dantienė, „Amatas, kuriuo reikia susidomėti. Sąlygos palankios ir darbo yra“, *Amatininkas* 2 (1935): 3.

65 Raštas Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui, 1937 10 30, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 771, l. 2.

66 M. Dantienės prašymas Žemės ūkio rūmų Namų pramonės skyriaus vedėjui, 1937 03 25, LCVA, f. 1357, ap. 1, b. 4, l. 84.

13. Audimo kursų lankytojų ekspozicija Žemės ūkio rūmuose, 4 deš. pr., Eglės Gudaitytės-Kunčiuvienės asmeninio archyvo nuotrauka

Exhibition of works of the attendees of weaving courses at the Chamber of Agriculture, early 1930s

14. Iš Žemės ūkio rūmų audimo kursų darbų parodos Tauragėje, 1937, AATGŽ archyvo nuotrauka

From the exhibition of works of the attendees of the Chamber of Agriculture weaving courses in Tauragė, 1937

Melėnas), Lidijos Bitautienės kirpimo, siuvimo ir rankų darbų kursus (įst. 1935)⁶⁷, nuo 1936 m. veikusius Marijos Alseikienės dvejų metų drabužių siuvimo ir dailės darbų kursus Ukmergėje⁶⁸. 1935 m. sausio mėn. vienerių metų trukmės kilimų audimo kursus Ažuolų Būdoje, netoli Kazlų Rūdos (Marijampolės aps.), įsteigė Antanas Tamošaitis⁶⁹, kursų vedėjas paskirta jo žmonos sesuo Juzefa Mažeikaitė. 1936 m. trimečius audimo kursus privačiuose namuose Kaune (Tunelio g. 39) atidarė Anastazija Tamošaitienė, savo ketinimus motyvavusi audimo mokyklų Lietuvoje trūkumu⁷⁰. Be verpalų ruošimo ir audimo praktikos, merginos buvo mokomos komponavimo, „naujiems audiniams kompozicijų sudarymo pagal įvairias audimo technikas“⁷¹. 4 deš. viduryje spaudoje džiaugtasi panelės Ramanauskaitės audimo dirbtuvėmis Mažeikiuose, kuriose moderniomis staklėmis pagal užsakymus buvo audžiami kokybiški gaminiai⁷². 1937 m. kovo 15 d. Švietimo ministerija leido Rožei Murauskienei atidaryti ir išlaikyti trejų metų keramikos kursus Kaune ir eiti vedėjos pareigas⁷³. Tačiau istorija kartojosi: 1937 m. Tamošaitienės audimo kursai nutraukė veiklą, vedėjai išvykus į Stokholmą „studijuoti švedų audinių pramonę, kilimų gamybą, buto įren-gimus“⁷⁴. Murauskienės keramikos kursai užsidarė 1940 m., šeimai pasi-traukus į Vokietiją.

Organizuojant kursus ir mokyklas, buvo opi specialistų problema. Dalis pedagogių, kaip rodo archyvinė medžiaga, buvo baigusios Peterburgo, Varšuvos, Prahos, Paryžiaus, Rygos rankdarbių ir amatų mokyklas⁷⁵. 4 deš.

67 Švietimo ministro įsakymai: Nr. 36, 1934 09 06; Nr. 7, 1935 01 29; Nr. 9, 1935 02 21; Nr. 39, 1935 10 05, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 212, 238, 242, 281.

68 Ibid., Nr. 38, 1936 10 02, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 118.

69 Švietimo ministro įsakymas Nr. 50, 1934 12 29, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 234.

70 Kauno m. A. Tamošaitienės audimo kursų sekimo byla, 1936 11 20 – 1937 09 17, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 681, l. 5. Į kursus buvo priimamos ne jaunesnės kaip 15 metų merginos. Pagal A. Tamošaitienės sudarytą programą čia buvo mokoma lietuvių kalbos ir istorijos, audimo teorijos ir praktikos. Kursų lankytojos per mėnesį už mokslą mokėjo 10 litų.

71 Ibid., l. 4.

72 Mž. Kor., „Plečiasi lietuvių pramonė“, *Verslas* 47 (1935 11 21).

73 Švietimo ministro įsakymas Nr. 12, 1937 03 24, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 148.

74 Kilimų audėja A. Tamošaitienė, *Moteris ir pasaulis* 4 (1937): 20.

75 Antanina Ladukienė, Lietuvos moterų globos draugijos vidurinės amatų mokyklos mokytoja, buvo baigusi amatų mokyklą ir rankdarbių kursus Sankt Peterburge, dėsčiusi Peterburgo ir Suomijos amatų mokyklose. Stasė Gudonytė-Bizokienė 3 deš. Varšuvoje baigė vienuolių kanauninkų pensionatą ir Skwarzeckienės (Skwarzeckos?, Skwareckos?) siuvimo-kirpimo mokyklą. Kauno žydų „Ort“ draugijos vidurinės amatų mokyklos mokytoja Eugenija

jų gretas papildė Lietuvos mokyklų, pirmiausia Dotnuvos žemės ūkio akademijos Namų ūkio sekcijos, specialistės, taip pat Kauno moterų dailės darbų mokyklos auklėtinės. Nereti atvejai – tobulinimasis užsienio mokyklose⁷⁶. Akivaizdu, kad rankdarbių ugdytojos buvo išsilavinusios, ambicingos ir nuolat plečiančios akiratį asmenybės. Jos siekė įsitvirtinti dailiųjų amatų ugdymo sistemoje, išnaudodamos vietines ir kitų šalių lavinimo galimybes.

Švietimo ministerija dėjo pastangų kelti pedagogų rengimo lygį. 1936 m. įsteigti vidurinių ir žemesniųjų amatų mokyklų mokytojų specialybės žinioms pagilinti vasaros kursai, kuriems vadovavo Jurgis Kiaunė, lektoriais įdarbinti inžinierius prof. Vytautas Mošinskis, Klaipėdos amatų mokyklos direktorius Ignas Pacevičius, Čiurlionio galerijos vedėjas Paulius Galaunė, dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas⁷⁷. 1939 m. rugpjūčio mėn. Specialiojo mokslo departamentas organizavo privalomus vasaros kursus mergaičių amatų mokyklų mokytojoms ir amatų instruktorėms, kurie vyko Lietuvių moterų globos draugijos Kauno vidurinėje amatų mokykloje Mickevičiaus g. 2. Juos baigė 86 asmenys⁷⁸. Kursams vadovavo Jadvyga Steponavičienė, Žemės ūkio akademijos absolventė, baigusi siuvimo kursus Paryžiuje, dėstė dailininkai Antanas Tamošaitis, Kazys Žilinskas, Adolfina Navickaitė-Gaučienė, su valstybės stipendija madas Vienoje studijuojantis Liudas Vilimas ir rankdarbių specialistės, Kauno moterų dailės darbų mokyklos pedagogės. Švietimo ministerijos atstovai pageidavo, kad kursų lektoriai tobulintų pedagogių piešimo įgūdžius, reikalautų subtilesnio spalvų derinimo, dirbinio formos ir rašto atitikmens suvokimo, kūrybiško

Joselevičienė turėjo *Academie moderne de Coupe de Paris* diplomą. Moterų dailės darbų mokyklos mokytoja Irena Vadopalaitė-Vebrienė buvo baigusi Panevėžio mokytojų seminariją ir 1930–1932 m. su valstybės stipendija studijavo siuvimo specialybę dvimetėje Moterų pašaukimo namų ruošos ir siuvimo mokykloje Chrudime (Čekoslovakija). Nemažai amatų mokyklų mokytojų buvo baigusios Rygos audimo mokyklą.

76 Telšių valstybinės vidurinės mokyklos mokytoja Otilija Malvicienė 1936 m. baigė Kauno moterų dailės darbų mokyklą, 1936–1938 m. studijavo Vienos valstybinėje aukštesniojoje moterų drabužių siuvimo mokykloje, taip pat Vienoje baigė amatų mokyklų mokytojų vakarinius kursus. Švietimo ministerijos organizuotų vasaros kursų amatų mokyklų mokytojoms ir instruktorėms vedė Jadvyga Steponavičienė, be Žemės ūkio akademijos Dotnuvoje, su valstybės stipendija mokėsi siuvimo kursuose Paryžiuje.

77 Švietimo ministro įsakymas įsteigti vidurinių ir žemesniųjų amatų mokyklų amato ir amato praktikos mokytojams kursus jų specialybės žinioms pagilinti C / Nr. 22, 1936 08 12, LCVA, f. 391, ap. 8, b. 188, l. 99.

78 Mergaičių amatų mokyklų ir kursų mokytojų bei instruktorių vasaros kursų apyskaita, [1939], LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 34.

„senobinių raštų“ interpretavimo, piešimo taikymo prie konkrečios paskirties dirbinių⁷⁹. Kova su išvardytais trūkumais buvo aktuali visą tarpukarį, kai masinė kultūra darė poveikį tradiciniams amatams.

Kursų lankytojos buvo sugrupuotos į penkias sritis (vadinamuosius ciklus) pagal mokyklose jų dėstomus dalykus: piešimo, rankdarbių, mezgimo, audimo, drabužių braižybos ir modeliavimo. Siuvimo ciklo grupėje atsidūrė mergaičių amatų mokyklų ir siuvimo kursų mokytojos, nors juos lankė ir garsus siuvėjas kėdainietis Juozas Raudonius. Audimo ir rankdarbių „ciklų“ programos šiuose kursuose – gana įprastos tarpukariui: lietuvių moterų tautodailė, kompozicija, rankdarbių ir audinių ornamentika bei technika⁸⁰, tuo tarpu kostiumo dizaino programa, įvardyta „madų paišyba“, atrodo gana intriguojančiai, kadangi šį dalyką dėstė Liudas Vilimas (1912–1966), tuo metu su valstybės stipendija studijavęs madų dizainą Dekoratyvinės dailės mokykloje (*Kunstgewerbeschule*) Vienoje. Vilimą pažįstame kaip scenografą ir Panevėžio teatro kartu su Juozu Miltiniu įkūrėją, tačiau jo indėlis į Lietuvos mados istoriją netyrinėtas. Paaiškėjo, kad nuo 1938 m. Vienos *Kunstgewerbeschule* jis studijavo pas tikrą žvaigždę – prof. Eduardą Josefą Wimmerį-Wisgrillį (1882–1961) ir privačiai lankė Josepho Gregoro (1888–1960), austrų rašytojo, libretisto ir teatro istoriko, paskaitas, t. y. įgijo universalų išsilavinimą, ir tik Lietuvos aplinkybės vertė apsiriboti teatro dekoravimo sritimi. Labai moderni pasirodė ir Vilimo parengta mergaičių amatų mokyklų mokytojų ir instruktorių kursų „madų paišybos“ programa⁸¹. Joje kostiumo istorija („trumpa madų istorijos apžvalga“), pažintis su populiariausiais madų žurnalais (*Vogue*, *Die Dame*, *Wiener Mode* ir kt.), „aprangos estetika“, madų piešimo dėstymo metodika, modelių iš natūros piešimas, drabužių modelių ir aksesuarų kūryba, panaudojant asmeninius natūros piešinius, – visa tai, ko nebuvo garsių Kauno siuvėjų kursų programose, kai dėstytos tam tikros sukirpimo sistemos („Paryžiaus“, „mišrioji“, „perfect“), pristatytos meistrų išleistuose siuvimo vadovuose⁸². Tuo tarpu Vilimas siūlė

79 Kursų lektorių posėdžio protokolas, 1939 07 29, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 17.

80 Mergaičių amatų mokyklų ir kursų mokytojų bei instruktorių vasaros kursų mokslo planas, [1939], LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 21–22.

81 Mergaičių amatų mokyklų ir kursų mokytojų vasaros kursų madų piešimo planas, 1939 07 11, LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 335.

82 Vulfas Jalovas, *Siuvėjo draugas: Profesoriaus V. Jalovo kirpimo metodas* (Kaunas: Autoriaus leidinys, 1930); Juozas Bernotas, *Vyriškų drabužių kirpimo ir siuvimo vadovas. Mišrioji sistema* (Kaunas: Autoriaus leidinys [1937]); *Akademiniis vyriškų drabužių sukirpimo kursas: sistema Perfect*, parengė Petras Metuzala, Juozas Močiškis (Kaunas [1937]).

kūrybišką požiūrį į madą, improvizaciją ir individualumo skatinimą, „naujų formų ieškojimą“, remiantis surinkta ikonografinė medžiaga⁸³. Minėtuose kursuose braižybos ir modeliavimo dalyką siuvėjoms dėstė vedėja Stepovavičienė (modeliavimu anuomet buvo vadinamas ne aprangos pavyzdžių kūrimas, o „drabužio modeliavimas ant manekeno, naudojant apretuotą marlę“⁸⁴).

1940 m. buvo nutarta suvienodinti visus Lietuvoje veikusius ir naujai steigiamus siuvimo kursus. Todėl buvo sukurti keturių rūšių unifikuotų siuvimo kursų statutai ir programos, kuriuos turėjo patvirtinti Švietimo ministerija: trijų mėnesių kursai šeimininkėms, dvejų metų siuvimo kursai, trijų mėnesių vaikų drabužių kursai ir tokios pat trukmės moteriškų drabužių „išbaigimo“ kursai⁸⁵. Ar jų programos patvirtintos, nėra duomenų. Tačiau akivaizdu, kad 4 deš. pabaigoje buvo žengti žingsniai, galėję pakelti kostiumo dizaino ir apskritai taikomosios dailės bei dailiųjų amatų reikšmę į aukštesnį lygį. Pertvarkos privalumai atsiskleidė jau kitu dailės raidos laikotarpiu.

Išvados

Specialusis meninis ugdymas buvo svarbi nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos švietimo politikos dalis, kadangi taikomosios dailės ir dizaino specialistai turėjo suteikti gyvenamajai aplinkai estetiškos kokybės, prisidėti prie kultūrinių ir ideologinių valstybės uždavinių sprendimo, padėti užpildyti vietinę rinką savais gaminiais. Tačiau taikomosios dailės ir amatų lavinimo sistemos kūrimas nebuvo sklandus, egzistuojantis modelis neatitiko modernios visuomenės poreikių, jo trūkumus – nevisavertį aukštąjį mokslą Kauno meno mokykloje – papildė aukštesnysis ir vidurinysis profesinis lavinimas bei kvalifikacijos kėlimas įvairiuose kursuose. Profesionalius menininkus ir dizainerius turėjo pakeisti dailiųjų amatų atstovai, rengiami meninės krypties vidurinėse amatų mokyklose ir kursuose. Ten išugdyti

83 Liudo Vilimo Mergaičių amatų mokyklų mokytojų kursų madų piešimo kursų programa, [1939], LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 396

84 Mergaičių amatų mokyklų ir kursų mokytojų bei instruktorių vasaros kursų mokslo planas, [1939], LCVA, f. 391, ap. 5, b. 583, l. 24.

85 Siuvimo kursų šeimininkėms programa, [1940]; 2-jų metų siuvimo praktikos kursų programa, [1940]; Vaikų drabužių siuvėjų žinioms pagilinti 3 mėn. kursų programa, [1940]; Siuvėjoms pasitobulinti moteriškų drabužių išbaigimo 3 mėn. kursų programa, [1940], LCVA, f. 391, ap. 5, b. 608, l. 4, 9–11, 12, 22.

amatininkai buvo prilyginami vidurinėsios grandies specialistams, galintiems formuoti gyvenamąją aplinką ir gaminti praktinės bei dekoratyvinės paskirties daiktus. Bendra švietimo situacija buvo nukreipta ne į elitinę, bet labiau į viduriniąją vartotojų grupę ir vidutinių pajamų piliečių aplinkos gražinimą.

Tarpukario meninio ugdymo raida skyla į du laikotarpius: organizacinį (3 deš.), kuriuo buvo įvykdyti svarbūs instituciniai sprendimai, įsteigta Kauno meno mokykla, kurtas valdžios amatų mokyklų tinklas, ir reformų laikotarpį (4 deš.), kai šis karkasas buvo tobulinamas ir pildomas Žemės ūkio rūmų tradicinių amatų kursais, specialistų stažuotėmis užsienyje, meninės krypties amatų mokyklomis ir kursais. Švietimo politikos organizatoriai turėjo svarbių socialinių ir ekonominių, profesinio užimtumo ir verslo plėtros, piliečių socializacijos ir jų savirealizacijos tikslų.

Praktinių specialybių ugdymo institucijose mokėsi įvairaus amžiaus ir pasirengimo specialistai – nuo pradžios mokyklas baigusią keturiolikmečių paauglių, priimamą į vidurines amatų mokyklas, iki suaugusių amatininkų, instruktorių ir mokytojų, gilinusių profesinius įgūdžius nuolat organizuojamuose kvalifikacijos kėlimo kursuose. Švietimo įstaigose dirbusius pedagogus ir valdžios atstovus vienijo siekis tobulinti specialiojo lavinimo sistemą, steigiant reikalingas specialybes jau egzistavusiose mokyklose, organizuojant pigesnes ugdymo formas, keliant kvalifikaciją užsienyje ir vietiniuose kursuose, palaikant ir skatinant privačią švietimo iniciatyvą. Kauno meno mokykloje parengti dailininkai įgyvendino valstybės politikos uždavinius, dirbo pedagogais amatų mokyklose bei kursuose, sudarinėjo ir tobulino jų programas, rengė jaunąją specialistų kartą, kuri įsiliedavo į jau veikiančią mechanizmą.

Švietimo ministerijos įkurta Kauno meno mokyklos ir amatų mokyklų bei kursų sistema, stažuotčių užsienyje galimybė padovanojo būrį išsilavinusių ir plataus akiračio menininkų, galėjusių lemti taikomosios dailės gausą bei įvairovę ateityje ir iš dalies kompensuoti esamas specialistų rengimo spragas. Daug svarbių taikomosios dailės ir amatų švietimo reiškinių tenka 4 deš. antrai pusei, jų rezultatai pasireiškė ateityje. Tas pats pasakyti na ir apie Kauno meno mokyklos reformą, įvykdytą pirmosios sovietinės

okupacijos išvakarėse. Ji ruošė dirvą tolesniam dailės tarnavimui praktinio gyvenimo poreikiams. Deja, istorijos pervartos sujaukė planus, o reformų rezultatus savinosi jau kitų istorinių etapų veikėjai. Todėl tarpukario taikomosios dailės, dizaino ir dailiųjų amatų ugdymo istorija – ne tik specialiojo meninio švietimo nuolat tobulinamos sistemos kronika, bet ir ateities perspektyvų vizija – kas buvo nuveikta ir kas dar galėjo būti padaryta, jei į šio mechanizmo funkcionavimą nebūtų įsikišusi istorija.

Gauta — 2023 03 18

Santrumpos

AATGŽ – Antano ir Anastazijos Tamošaičių galerija „Židinys“
 KRVA – Kauno regioninis valstybės archyvas
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LKTI – Lietuvos kultūros tyrimų institutas
 LMVB RSS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius
 VDA – Vilniaus dailės akademija

Šaltiniai

Kauno regioninis valstybės archyvas. F. 128. Kauno vakarinių dažytojų-dekoratorių kursų bylos. 1931–1940.
 Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 391. Kauno moterų dailės darbų mokyklos bylos. 1931–1940.
 ———. F. 391. Kauno I valstybinės amatų mokyklos bylos. 1936–1940.
 ———. F. 391. Kauno valdžios vidurinės keramikos mokyklos bylos. 1935.
 ———. F. 391. Marijonos Dantienės audimo, mezgimo ir kilimų rišimo kursų bylos. 1934–1937.
 ———. F. 391. Mergaičių amatų mokyklų ir kursų mokytojų bei instruktorių vasaros kursų bylos. 1939.
 ———. F. 391. Rokiškio apskrities savivaldybės audimo mokyklos bylos. 1937–1940.
 ———. F. 391. Švietimo ministerio įsakymų bylos. 1932–1935.
 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius. F. 245. Lietuvos kultūrinis gyvenimas. 1930–1940.

Literatūra

Antanas Gudaitis: tekstai ir vaizdai. Sudarė Eglė Kunčiuvienė, Ema Mikulėnaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2020.
Daiktų istorijos: Lietuvos dizainas 1918–2018, parodos katalogas / *Stories of things: Lithuanian Design 1918–2018*, Exhibition catalogue. Sudarė Karolina Jakaitė, Giedrė Jankevičiūtė, Ernestas Parulskis et al. Vilnius: LDM, 2018.
 Janauskienė, Lija. „Siuvimo amato mokymas: kursai ir amatų mokyklos Kaune 1926–1940 m.“ *Kauno istorijos metraštis* 8 (2007): 307–320.
 Jankevičiūtė, Giedrė. *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003.
 ———. „Dailės švietimas ir amatų ugdymo sąjūdis Lietuvos Respublikoje (1918–1940)“. *Kultūrologija* 9 (2002): 254–272.
Lietuva 1918–1938: leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti. Kaunas: Spaudos fondas, 1938.
Lietuvių keramikos maestro Liudvikas Strolis: jubiliejinė kūrybos paroda dailininko gimimo 100-mečiui, katalogas. Sudarė Danutė Skromanienė. Vilnius: LDM, 2005.
 Mulevičiūtė, Jolita. *Modernizmo link. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001.
Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis: 1918–1928. Kaunas: Spaudos fondas, 1930.
 Ramonienė, Dalia. *Kauno meno mokyklos mokinių sąvadas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
 Simanaitienė, Raimonda. *Pėdsakai molyje. Vaclovas Miknevičius*. Vilnius, Kaunas: Architekto Gedimino Baravyko fondas, 2020.
 ———. „Vaclovo Miknevičiaus kūryba pramoninės ir architektūrinės keramikos srityse“.

- In „Architektūrinė keramika: apdailos medžiagos, funkcinė įranga, meno kūriniai“. Sudarė Dalia Klajumienė. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 104 (2022): 146–177. doi: 10.37522/aaav.104.2022.97.
- Surblys, Alvydas, Gabrielė Gibavičienė ir Edita Rudminaitė. „Žvilgsnis į Laikinosios sostinės madą ir jos kūrėjus“. 2016 08 29, atnaujinta 2021 08 05. <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/itemlist/tag/Siuv%C4%97jai>.
- Surblys, Alvydas. „Kaip tarpukario Kaunas madas jaukinosi“. *Kauno diena*, 2016 07 08. <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/kaip-tarpukario-kaunas-jaukinosi-paryziaus-madas-759268>.
- . „Laikinosios sostinės amatų mokyklos ir kursai“. *Istorijos. Iš visur apie viską*, 2015 06 17. <https://alvsrb.wordpress.com/2015/06/17/amatai/>.
- Šatavičiūtė, Lijana. „Dailininkas ar amatininkas? Menininkai ir dailių amatų sąjūdis tarpukario Lietuvoje“. *Kultūrologija* 15 (2007): 244–272.
- . „Liudvikas Strolis – Žemės ūkio rūmų keramikos kursų vedėjas“. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis* 7 (2004): 281–287.
- . „Modernaus būsto idėja tarpukario Lietuvoje: tarp funkcionalizmo ir tautinio romantizmo“. *Menotyra* 4 (2011): 275–290.
- . „Tarp praeities ir ateities: tradicijos ir naujovės tarpukario Lietuvos dailių amatų edukacijos sistemoje“. In *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*, 184–195. Sudarė Margarita Matulytė. Vilnius: LDM, LKTI, 2019.
- Šatavičiūtė-Natalevičienė, Lijana. „Moterų dailės ugdymas pagal Stasę Gudonytę-Bizokiene: asmenybė kaip istorijų šaltinis“. In „Kaip pasakoti apie meną? Dailės istorija, kritika, tekstai ir pasakojimai Lietuvoje“. Sudarė Lina Michelkevičė, Laura Petrauskaitė, Aušra Trakšelytė. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 107 (2022): 192–224. doi: 10.37522/aaav.107.2022.140.
- Š. M. „Ūkio krizė ir amatininkai“. *Amatininkas* 1 (1934 02 16): 1.
- „Švietimo ministerijos įstaigų 1928 m. apyskaita“. *Švietimo darbas* 12 (1930): 960–964.
- „Taisyklės skirti stipendijoms aukštąjį mokslą einantiems“. *Laikinosios vyriausybės žinios* 11 (1919 08 28): 8.
- Valiuškevičiūtė, Apolonija. *Kauno meno mokykla (1922–1940)*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- . „Lietuvių dekoratyvinė tekstilė 1920–1940“. *Lietuvos TSR MA darbai*. A serija 1 (50) (1980): 123–126.
- Žukas, Julius. „Amato mokslas Vokietijoje“. *Tautos mokykla* 8 (1933): 144–145.
- . „Amatų mokslas svetur ir pas mus“. *Tautos mokykla* 6 (1933): 103–104.
- . „Amatų mokslas Šveicarijoje“. *Tautos mokykla* 9 (1933): 166–168.
- XX a. lietuvių dailės istorija 1900–1940*. T. 2. Sudarė Ingrida Korsakaitė, Irena Kostkevičiūtė. Vilnius: Vaga, 1983.

Summary

Small Stories: Revisiting Applied Art Studies in Interwar Lithuania

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

Keywords: Kaunas School of Art, applied art, interwar vocational training, interwar culture of everyday life, craft schools and courses.

The article explores the teaching of applied art in Lithuania during the 1920s and 1930s, with a primary focus on the training of specialists in craft schools and courses. Specialized education held a crucial role in Lithuanian education policies, emphasizing the need for applied art and design experts to enhance the aesthetic quality of the living environment and meet local market demands with regionally crafted products. Shaping a modern environment rested on specific decisions made by individuals who realized its importance. However, the practical implementation of these goals faced delays due to post-war economic challenges, uneven budget allocation, and the relatively modest status of designers. Despite the slow execution of reform plans, the training of fine craft specialists found its home in craft schools and courses.

The development of applied art education during the interwar period is delineated into two distinct phases: the organizational period (1920s), marked by the establishment of the Kaunas School of Art, the creation of a network of state craft schools, and improvements in the legal educational framework; and the reform period (1930s), characterized by the expansion of crafts schools and courses, along with internships for specialists abroad. The article delves into the noteworthy centres of fine arts education, including the private Kaunas Women's Handiwork School (founded in 1927), the Kaunas Evening Courses of Painters-Decorators (established in 1931), and the Kaunas First School of Crafts (established in 1935). It also examines lesser-known craft schools and courses. These institutions, regardless of their educational levels, are viewed as components of a unified system, in which lower-tier schools compensated for the absence of higher education institutions. In conclusion, the focus of artistic education during this period was not solely on the elite but rather on enhancing the environment

of middle-income citizens. Educators working in teaching institutions and government representatives shared a common goal – the improvement of the specialized education system. Those involved in applied art education played a crucial role in implementing state policy tasks, compiling and refining academic programs, and nurturing the next generation of specialists. The latter half of the 1930s witnessed significant phenomena in applied arts and crafts education. Thus, the history of interwar applied art, design, and fine arts education serves not only as a record of advancements in specialized artistic education but also offers a glimpse into future possibilities – detailing both accomplishments and unrealized potential.